

Recenzii

ADRIAN NECULAU PE URMELE LUI VASILE PAVELCU: UN ALT „SCRIITOR DE PSIHOLOGIE” (*Un psiholog în agora*, Iași, Polirom, 2010)

Natalia COJOCARU

Catedra Psihologie Aplicată

„...la ce și cui servește psihologia socială astăzi? (...) axați exclusiv pe experimente de laborator, psihologii sociali au tăiat legăturile cu viața socială reală și s-au organizat într-o confrerie (sectă!?) suficientă sieși, nu scriu decât pentru un grup de inițiați. Sunt niște tehnicieni puțin preocupați de treburile cetății...”
(A. Neculau. *Ce este psihologia socială?*)

Adrian Neculau¹ – un nume de referință pentru psihologia românească, profesorul fiind unul dintre cei mai prodigioși psihologi sociali români, cunoscut atât în arealul românesc, cât și în cel european. Mai mult, a devenit o emblemă, un simbol pentru psihologia socială din Europa de Est. După 1990 s-a angajat activ în renașterea psihologiei în România, contribuind la deschiderea de noi laboratoare, organizând conferințe, publicând. Una dintre ultimele sale apariții editoriale, *Un psiholog în agora*, pare a fi un fel de carte-manifest pentru psihologii sociali, un îndemn de a participa la viața comunitară, de a investiga realitățile cotidiene, în încercarea de a le decodifica mecanismul de funcționare socială. *Care e menirea psihologului în agora*, se întreabă Adrian Neculau în prefața cărții. El constată că agora, ca piață a ideilor și a atitudinilor, în care se construiesc identități și reprezentări sociale, ca laborator de date neprovocate, este ignorată de cercetători. Pentru a-și prezerva statutul de știință obiectivă, serioasă și credibilă, scrie distinsul profesor, *psihologia socială*, ramură regală a psihologiei, s-a retras în laborator, utilizând preponderent experimentul și măsurătorile statistice, a renunțat la implicarea în viața reală, la studiul indivizilor în situații concrete.

Articolele adunate în acest volum conțin analize psihosociale asupra rolului psihologului în societate. Însă discuția e mai veche, fiind lansată și de basarabeanul Vasile Pavelcu², al cărui discipol a fost profesorul Neculau. A insistat el însuși în câteva lucrări³. De această dată, profesorul ieșean propune o psihosociologie aplicată câmpului social, o psihosociologie a monitorizării legăturilor dintre individ și actul său, a investigării angajamentului și consecințelor sale. El pledează pentru o psihosociologie a implicării și opțiunii: psihologul ca actor social, cetățean al Agorei, care explică și se explică, care analizează și se (auto)definește prin raportare la situații, instituții, actori sociali. O plonjare în Agora, scrie el, în care se fac și se desfac legăturile,

¹ Profesor emerit al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, profesor invitat la diverse centre științifice europene (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris; Universitatea Paris X, Nanterre ș.a.), dar și la universități din RM, membru al unor asociații profesionale internaționale (European Association of Social Psychology Association Internationale de Psychologie du Travail de Langue Française), vicepreședinte al Asociației psihologilor din România (1991-2002), președinte al Asociației române de cercetări și intervenții în psihologia socială (din 2002). Lucrări: *Liderii în dinamica grupurilor* (1977), *Memoria pierdută* (1999), *Câmpul universitar și actorii săi* (în colab., 1997), *Viața cotidiană în comunism* (2004), *Dinamica grupului și a echipei* (2007) ș.a.

² Evoluția științei psihologice și drama acesteia a fost o preocupare constantă a profesorului Vasile Pavelcu: *Ce este psihologia, Drama psihologiei, Statutul psihologiei* (vezi V. Pavelcu, *Elogiul prostiei*. - Iași, Polirom, 1999).

³ Psihologia socială, scria Adrian Neculau într-o altă lucrare, nu se poate rezuma la expunerea drumului pe care îl parcurge individul în procesul de relaționare și socializare, în descrierea unor acțiuni fragmentate, rupte de context și de ideologia timpului, nu mai poate fi concepută ca știință „pură” și „neutră”, care studiază subiecți și procese, ci înseamnă mai mult: o cunoaștere complexă, evidențind istoricitatea fenomenelor, transformările colective, interdependențele dintre fenomenele trăite și modul în care se construiesc în mintea oamenilor activitățile și instituțiile reprezentative (A. Neculau. *Argument* // I.Markova. *Dialogistica și reprezentările sociale*. - Iași: Polirom, 2003/2004).

întovărășirile și alianțele, în care au loc solidarizări și rupturi, în care se refac facturile sociale sau se sparg asociațiile și colaborările. Lucrarea conține tablete publicate într-o rubrică săptămânală în *Ziarul de Iași* și în diverse volume sau reviste – fragmente de prefețe, comentarii, intervenții, portrete ale unor confrăți (psihologi), observații ale psihosociologului confruntat cu alte tipuri de organizări sociale, cu alte lumi. Textele sunt elaborate pentru un public mai larg, pentru toți cei interesați de anatomia și chimia câmpului social, o publicistică din perspectiva și cu instrumentele psihosociologiei. Lucrarea, cuprinzând cinci secțiuni (*social și psihologic; instituții și actori sociali; mentori și prieteni; memoria spațiilor fondatoare; alte lumi*), analizează fapte cotidiene din România actuală. O istorie recentă, „trăită”, împletită cu diverse amănunte biografice, din vremuri de restriște și din vremuri mai bune – despre originea socială „sănătoasă”, vechile și noile propagande, populism, noile elite, despre violență și formele de manifestare a acesteia, despre logica funcționării colective, criza autorității și problemele educaționale ș.a. Cu duioșie evocă rolul pe care l-au avut mentorii și prietenii săi în formarea și devenirea sa profesională, un loc special acordându-le lui Vasile Pavelcu și Serge Moscovici. Volumul conține observații pătrunzătoare, pe care le putem atribui și realităților basarabene actuale, lecturi utile și deosebit de prețioase pentru cei care vor să înțeleagă cum funcționează Basarabia profundă. Să ne oprim asupra câtorva.

În cadrul unor cercetări de memorie socială, intervievând mai multe persoane care au suportat regimul comunist, Adrian Neculau evidențiază câteva categorii privind parcursul existențial. Toți, spune autorul, invocau o întâmplare, un moment decisiv, o turnură a biografiei lor care le-au deturnat și organizat viața. Cu *biografii marcate de persecuții și suferințe* sunt cei care au fost eliminați din profesie și/sau viața socială, epurați din universități sau din slujbe, care au făcut închisoare, cărora li s-au frânt evoluția personală. Biografiile acestor persoane au fost adesea deviate sau dirijate brutal spre fundături sociale, spre margine și izolare. *Biografiile normale* sunt ale celor cu un parcurs liniar (școală, slujbă, familie), nu au fost afectați de accidente sociale, n-au fost interesați să analizeze comparativ viața lor cu a celor din jur, s-au mulțumit cu ce aveau, nu-și doreau ceva mai mult sau nu voiau ceva atât de intens încât să observe decalaje sau distorsiuni. E un fel de normalitate dictată de regulile sociale ale regimului, acceptată ca pe un orizont de așteptare firesc, scrie profesorul Neculau. Au o evoluție obișnuită, fără convulsii sau procese de conștiință, „trezire” târzie, incompletă sau deloc. *Indivizii cu un parcurs ambivalent* sunt cei care se „descurcă”, fac mici compromisuri, se adaptează, afișează un comportament de fațadă, convenabil regimului și își văd de viața lor. Exploatează momente favorabile, își ascund sentimentele, afișând o bunăvoință zâmbitoare. Nu protestează, fac jocul autorităților, fără a se implica cu adevărat. Sunt capabili să discearnă răul, dar preferă acceptarea pasivă, fără gesturi vizibile și retorică ostentativă. Au știut să evite capcanele și să ocolească momentele dificile, au capacitatea de a inventa mecanisme de diminuare a disonanțelor, constată autorul. Acum pot fi recunoscuți după discursul justificativ („așa era atunci, nu se putea altfel”). În *categoria perversilor sociali* sunt cei care încearcă acum să raționalizeze contextul, se prezintă ca victime ale regimului, declară sus și tare că au fost folosiți. Resping cu agresivitate orice încercare de a fi făcuți responsabili pentru ceea ce s-a întâmplat, adoptă aerul înțelepților – de ce să ne întoarcem în trecut, cui folosește aceasta, să privim înainte. Regăsim cu ușurință aceste discursuri și traiectorii biografice și în Basarabia. Rezistența privind condamnarea comunismului poate fi explicată și prin aceste amănunte biografice ce reflectă legătura pe care o au diverse personaje publice cu trecutul.

Și încă un amănunt important. Ne tot întrebăm de ce mentalitățile se schimbă atât de greu, de câți ani e nevoie pentru a vorbi de o schimbare psihosocială profundă? După revoluția română, Silviu Brucan observa că pentru a schimba mentalitățile vor trebui cel puțin douăzeci de ani. Surprins de această constatare sumbră, profesorul Neculau expune o discuție la această temă, avută cu Serge Moscovici, în care îi relata psihosociologului francez de origine română despre acest diagnostic al lui Brucan. Brucan nu are dreptate, a fost răspunsul lui Moscovici, douăzeci de ani nu sunt suficienți, e nevoie de cel puțin atâta timp, cât a durat îndoctrinarea. Și mai sumbru. Atunci cum rămâne cu Basarabia? Cât timp va continua această confruntare cu un trecut insistent, amânată și reluată cu intermitențe?

Știm că Profesorul este un neobosit scriitor, „un scriitor de psihologie”⁴. Am aflat de curând că mai lucrează la o carte, *Psihologia servituții voluntare*. O așteptăm. Deocamdată vă invităm să citiți această lucrare.

⁴ Am împrumutat expresia de la chiar autorul acestei lucrări, cu referire la Vasile Pavelcu. Credem că se potrivește la fel de bine pentru stilul și scriitura profesorului Neculau.